

HISTÓRIA ŠKOLSTVA NA SLOVENSKU SO ZRETEĽOM NA SOCIÁLNU PRÁCU

Resume

Autor sa zamerail na slovenské dejiny pedagogiky od najstarších čias, školskú sústavu v rámci školského systému Ratio educationis, kde dopodrobna opisujeme ľudové a latinské školy a štúdium na akadémiách a samotných lýceách v jednotlivých podkapitolách

Kľúčové slová: Dejiny pedagogiky. Škola a výchova. Ratio educationis. Ľudové školy. Latinské školy.

Náčrt problému

Z najstarších období slovenských národných dejín sa nám nezachovali písomné správy o výchove a spôsobe vzdelávania našich predkov. Kresťanstvo tvorilo ideológiu feudálnej spoločnosti a vzdelanosť bola do obdobia renesancie, okrem malých výnimiek, majetkom kléru. Do osvietenstva školstvo a čiastočne aj obsah vzdelávania podliehali cirkvi. Široké masy dostávali v najstarších obdobiach isté vzdelanie iba v rodine a pri pracovných príležitostiach, v procese práce, prípadne si osvojili základné náboženské články pri bohoslužbách. (Mátej, J., 1986. s. 51).

Súveká slovienska vzdelanosť sa formovala na rozhraní dvoch v podstate nadnárodných kultúr – latinskej a gréckej (byzantskej) kultúry. Jazyk domáceho obyvateľstva sa formoval v praslovanskom jazykovom areáli v priebehu 7. – 10. storočia so silnými integračnými tendenciami, ktoré ovplyvnil najmä vývoj v 9. storočí. Sloviencina* bola aj jazykom veľkomoravskej elity, ale bola veľmi blízka jazyku

* Sloviencina, starosloviencina, stará cirkevná slovančina, starosloviencina, stará sloviencina sú všetko názvy pre najstarší slovanský spisovný jazyk. Spisovná norma vznikla na základe ma-

včasnostredovekých domácich dialektov obyvateľov Veľkej Moravy. (Čaplovič, D. a kol., 2000. s. 88)

História prvých škôl

Prvou bola pravdepodobne škola, v ktorej Cyril a Metod učili svojich žiakov po príchode do Veľkomoravskej ríše. Priame správy o nej sa však nezachovali. Prvú kláštornú školu založili benediktíni koncom 10. storočia pod Zoborom, o ktorej je však zmienka v liste až z r. 1111. Podobné školy mali aj kláštory v Beňadiku nad Hronom a v Bzovíku. Najstaršie farské školy pochádzajú tiež z 12. a 13. storočia. Jestvovali najmä pri väčších mestských farách. O farských školách sa však zachovalo málo správ, lebo Tatári, Turci a iné vojská vypálili takmer všetky kapitulárne, kláštorné i mestské archívy. (Srogoň, T., 1981. s. 72)

V priebehu 13. storočia došlo aj k zvýšeniu vzdelanostnej úrovne spoločnosti. Najstaršie školy v tomto období nachádzame pri dôležitých cirkevných inštitúciách – kapitulách, ktoré boli v Bratislave, Nitre a Spišskom Podhradí. Školy existovali aj pri významnejších kláštoroch (Zobor, Hronský Beňadik, Jasov) a v druhej polovici 13. storočia už aj v najvýznamnejších stredovekých mestách (Trnava, Banská Štiavnica, Košice). (Čaplovič, D. a kol., 2000. s. 114)

Štúdium na kapitulských školách nepresahovalo v priebehu 13. a 14. storočia *trivium*. Okrem čítania, písania a spevu sa vyučovala latinská gramatika, logika a rétorika. Vo vyučovaní gramatiky sa používala Donatova učebnica „*Ars minor*“. Učitelia alebo pokročilejší pedagógovia používali aj Priscianovu „*Institutio de arte grammatica*“. Na kapitulských školách sa vzdelával nielen kňazský dorast, ale aj laici. Ani kňazský dorast v 14. a 15. storočí sa nevzdelával v Uhorsku výlučne na kapitulských alebo kláštorných školách, lež i na školách pri väčších farnostiach. (Mátej, J., 1986. s. 51- 52)

Humanizmus na území Slovenska sa tradoval od druhej polovice 15. storočia. V nasledujúcom storočí humanistické hnutie postupne prechádza do reformácie. Centrami humanizmu stávajú sa predovšetkým mestá. Hospodárska prosperita viacerých slovenských miest v 14. a 15. storočí a priaznivé kultúrne podmienky vábili na Slovensko humanisticky vzdelaných ľudí zo zahraničia. Dobré podmienky pre rozvoj humanizmu mali mestá na východnom Slovensku, ktoré zaznamenali hos-

cedónskeho nárečia (kultivovaná macedónčina) používaného v okolí Solúna v 9. storočí. S určitými zmenami sa používa dodnes, nie už však ako živý jazyk, ale ako bohoslužobný jazyk katolíckej cirkvi byzantského obradu (tzv. gréckokatolíckej) a pravoslávnych cirkví. <http://sk.wikipedia.org/wiki/Staroslovien%C4%8Dina>, 06. 05. 2009, 21:27

podársku konjunktúru vďaka obchodu s Poľskom (Levoča, Kežmarok, Bardejov, Košice, Prešov), zo stredoslovenských boli to banské mestá (B. Štiavnica, B. Bystrica, Kremnica), na západnom Slovensku predovšetkým Bratislava, ktorá vzhľadom na blízkosť Viedne stala sa nielen na slovenskom území, ale i v celom Uhorsku strediskom politického a kultúrneho hnutia. (Srogoň, T., 1981. s. 65)

V druhej polovici 15. storočia dozreli aj v Uhorsku podmienky na založenie vlastnej univerzity. Z podnetu kráľa Mateja Korvína roku 1465 vydal pápež Pavol II. bulu povoľujúcu zriadiť v Bratislave univerzitu. Podľa humanistického gréckeho názvu mesta (Istropolis) sa začala volať Univerzita Istropolitana. Jej kancelárom sa stal ostrihomský arcibiskup humanista Ján Vitéz zo Sredny. Vyučovať sa na novej univerzite začalo až na jeseň 1467. Vicekancelárom univerzity sa stal bratislavský prepošť Juraj Schomberg, ktorý sa po smrti Jána Vitéza (1472) sám začal starať o chod celej univerzity a jej materiálne zabezpečenie. Po jeho smrti roku 1486 univerzita postupne zanikla, lebo nemala primerané materiálne zabezpečenie na svoju ďalšiu činnosť. Nezištnú pomoc univerzite v jej začiatkoch poskytli profesori z blízkej Viedne. V Bratislave pôsobili mnohí významní stredovekí učitelia ako boli Ján Müller z Königsbergu (Regiomontanus) a jeho žiak Martin Bylica z Olkusza, ďalej právnik Ján Gattus a teológovia Mikuláš Gruber a spišský nemeц Vavrinec Koch z Krompách. (Čaplovič, D., 2000. s. 130)

Smrťou kráľa Mateja Korvína (1490), mocného uhorského magnáta a feudála, rozkladala sa triednou politikou uhorských magnátov absolutistická jednota uhorského štátu, hoci vykazovala na tú dobu značný politický, vojenský a kultúrny rozmach. Snažil sa udržať vo svojom štáte všetkými prostriedkami jednoliaty, pevný, až mocenský katolícky ráz. Upevňoval ho nielen účinnou podporou starších a zakladaním nových rehoľných domov a kláštorov, ale katolícky charakter krajiny mala umocňovať aj ním založená v Bratislave v roku 1465 Academia Istropolitana – prvá univerzita na pôde slovenského územia. (Ružička, V., 1974. s. 21)

Koncom 15. storočia sa v Uhorsku okrem latinských škôl vznikali v mestách aj tzv. pisárske školy (Briefschulen, Schreibschulen). Tieto školy vznikali skôr pre praktické potreby mešťanov, žiaci sa v nich učili čítať, písať a trocha aj počítať. Náplňou týchto škôl bolo najmä, aby sa žiaci naučili zostavovať rozličné písomnosti, týkajúce sa remesiel a obchodu. Boli to školy súkromné a mohli sa zriaďovať so súhlasom mestskej rady. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 57)

V 16. storočí sa pod vplyvom reformácie prejavoval kvantitatívny rast škôl nielen v mestách, ale aj na dedinách. Tento trend sa udržiaval ešte v nasledujúcom storočí. Veľký rozvoj zaznamenali partikulárne školy, objavovali sa pokusy o osamostatnenie školy spod právomoci cirkvi. Osobitným druhom boli patronátne školy. Aj napriek týmto snahám mestské školy zostali v područí jednotlivých cirkví. Organizácia škôl, obsah vzdelania, výchovy a disciplínu tohto obdobia poznáme

zo školských poriadkov. Protestantské školy preberali spočiatku organizáciu podľa nemeckých školských poriadkov (Saský, Wittenberský, Vratislavský, Šturmov školský poriadok), neskôr sa upúšťalo od mechanického preberania cudzích vzorov, pri ich tvorbe sa berie zreteľ na vlastné tradície školy a miestne podmienky sídla školy, často aj osobnosť rektora poznačila charakter školských poriadkov. Tieto okolnosti spôsobili, že organizácia protestantského školstva je rôznorodá. (Srogoň, T., 1981. s. 72)

Zo 16. storočia máme už správy o pisárskych alebo nemeckých školách v Banskej Bystrici, Banskej Štiavnici, Kežmarku a Kremnici. Pisárske školy musíme odlišovať od pokútnych škôl (*scholae cubiculariae*, *Minckelschulen*, *clancariae*). Na existenciu takýchto škôl poukazuje i zákaz vyučovať mimo školy v Bratislave (r. 1551). Ucelenejší a presnejší obraz o organizácii škôl, o rozsahu vzdelávania, o vyučovacích metódach, disciplíne a učebných pomôckach si môžeme utvoriť až v druhej polovici 16. storočia. Z tohto obdobia sa nám zachovali študijné a disciplinárne poriadky z niektorých latinských škôl na Slovensku. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 59)

Slovenský humanizmus v 16. storočí usmerňoval svojím vplyvom Erazmus Rotterdamský. Ním skyprený nový pokrokový smer prúdil z uhorského kráľovského dvora od Bratislavy až po severné a východné pomedzie krajiny. Slovenské mestá boli v porovnaní s mestami talianskymi a západoeurópskymi oveľa menšie aj chudobnejšie, preto u nás reprezentovala nový smer ideológie okrem aristokracie iba slabá vrstva intelektuálov. Slovenský humanizmus sa staval od samého začiatku nielen na oživení antickej kultúry, ale súčasne budoval aj novodobý svetonáhlad so sklonom k racionalizmu*, individualizmu**, kriticizmu*** a naturalizmu****. (Ružička, V., 1974. s. 20)

Slovensko v 16. a 17. storočí malo významné postavenie. Vtedy územie Slovenska tvorilo jadro Uhorska po obsadení jeho južnej a strednej časti Turkami. Hlavným sídlom sa stala Bratislava. Okrem základného a stredného školstva vzrástol záujem aj o vysoké školy. Roku 1635 vznikla univerzita v Trnave. Univerzita vznikla

* smer pokladajúci rozum za jediný alebo rozhodujúci zdroj poznania, presvedčenie o neobmedzených schopnostiach ľudského rozumu; rozumový (racionálny) postoj;

** nezávislosť jedinca od skupinových a spoločenských noriem či štandardov; resp. spôsob myslenia a konania, prípadne teoretické poňatie vychádzajúce zo záujmu a práv jedinca poňatého ako nezastupiteľná osobnosť, ktorú musí dané spoločenské usporiadanie rešpektovať;

*** sklon ku kritizovaniu, kritický postoj, kriticnosť; *filoz.* Kantov prevratný názor, že treba začínať od kritiky našich poznávacích možností (najmä jeho kritika čistého rozumu);

**** *filoz.*- názor popierajúci nadprirodzené a pokladajúci prírodu za jediný a univerzálny princíp výkladu všetkých javov, resp. v etickom zmysle požiadavka žiť v hode s prírodou, odvodzovať mravné pojmy z prirodzených záujmov, potrieb, pudov a pod.; *sociol.* výklad spoločenských a dejinných fenoménov z faktorov prírodných, najmä biologických;

ako cirkevná (katolícka) vysoká škola. Bola v tom čase v Uhorsku jedinou vysokoškolskou inštitúciou. Pri vzniku mala trnavská univerzita dve fakulty – filozofickú a teologickú, od roku 1667 právnickú a ako posledná sa otvorila lekárska*. Na filozofickej fakulte sa prednášala aj matematika, z prírodných vied fyzika, botanika a chémia. Činnosť univerzity v Trnave sa ukončila v r. 1777, kedy sa premiestnila do Budína a odtiaľ v roku 1834 do Pešti. (Srogoň, T., 1981. s. 75)

Druhým vysokoškolským centrom na Slovensku boli Košice. V roku 1657 tu vznikla akadémia s charakterom vysokej školy, potvrdená cisárom Leopoldom I. roku 1660. Košická univerzita mala tri fakulty – filozofickú, teologickú a právnickú. Aj tu sa na filozofickej fakulte vyučovala matematika a fyzika. Po zrušení jezuitského rádu v roku 1773 sa teologická fakulta vyčlenila zo zväzku univerzity. (Srogoň, T., 1981. s. 75) V 16. storočí čerpali naši vzdelanci idey humanizmu a renesancie z pôvodného prameňa na talianskych univerzitách. Ale keď Turci ohrozili bezpečnosť ciest na európsky juh, študenti z uhorskej kotliny sa uchýľovali za svojím vzdelaním spočiatku do Krakova a Viedne. Reformácia odpútala protestantské študentstvo od katolíckej Viedne a Poľska a primkla ho ku kolíske reformácie – Wittenbergu a k Nemecku všeobecne. Humanizmus na Slovensku stráca preto v 16. – 18. storočí pôvodný teoretický, aristokratický aj estetizujúci** nádych a nadobúda abstraktne teologizujúcu*** a religióznu tvárnosť. (Ružička, V., 1974. s. 23)

V 17. storočí sa v Uhorsku stretne s úsilím o jednotnú úpravu vyučovacieho poriadku, a to na poradách siedmich banských miest a na generálnej synode**** v Pezinku. 4. marca 1658 zasadalo kňazstvo banských miest v Kremnici a navrhlo, aby sa vypracoval jednotný učebný poriadok pre latinské školy siedmich banských miest. Tento návrh si osvojili aj magistráty a nariadili, aby sa postúpili seniorovi školské zákony a učebné poriadky na preskúmanie. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 151)

Politické udalosti v posledných desaťročiach 17. storočia zasiahli protestantské školstvo. Z veľkého počtu evanjelických gymnázií, ktoré boli založené pred rokom 1640, zostalo na Slovensku začiatkom 18. storočia len desať. (Čaplovič, D., 2000. s. 155)

Návrh jednotného študijného poriadku sa predložil synode siedmich banských miest. Táto sa zišla v Kremnici 23. mája 1659, kde sa však neustálil nový jednotný študijný poriadok, len sa schválili pre školy učebnice (Rheniova gramatika latinského jazyka, Velleiova gramatika gréckeho jazyka, Donoverova

* táto fakulta sa zriadila až v roku 1770, kedy sa uskutočnila reforma trnavskej univerzity. Touto reformou univerzita dostala sa pod vplyv viedenského dvora (poznámka autora);

** hodnotiť len z hľadiska krásy a umenia, obyčajne jednostranne;

*** robí niečo teologickým, resp. zaoberať sa teológiou;

**** cirkevný snem; v katolíckej cirkvi (od 2. Vatikánskeho koncilu) všeobecný koncil, neskôr regionálny snem;

učebnica logiky, Dietericova rétoriky a teológie a Stalariova učebnica metafyziky) a v závere sa Janua linguarum odporučila učiteľom na objasňovanie učiva žiakom. V roku 1667 sa v Pezinku na generálnej synode uzniesli aby sa podľa možnosti zachovávala jednotnosť vo vyučovaní a odporučili učebnice (Rheniovu gramatiku, Scharfiovu logiku a Wossiovu rétoriku). Ustanovilo sa i to, aby sa bez vysvedčenia neprijímali alebo neprepúšťali žiaci zo školy. Na evanjelických školách sa zaviedlo jednotné vyučovanie až v druhej polovici 19. storočia. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 148)

Nepriaznivý hospodársky a politický vývin na Slovensku v 17. storočí sa výrazne prejavil aj v oblasti kultúry. Nastalo úzke spojenie náboženstva a kultúry. Cirkev inštitucionálne a organizačne kontrolovala školstvo, väčšiu časť vedeckého života, literatúry a významne vplývala na výtvarné umenie. Politické a náboženské zápasy sa výrazne premietli do vývinu školstva, pričom pedagogické ciele protestantského a katolíckeho školstva sa v podstate nelíšili. (Čaplovič, D., 2000. s. 155)

Uhorské zákonodarstvo sa do roku 1681 priamo nedotýkalo protestantského školstva. Snemy v rokoch 1608 a 1647 zabezpečovali protestantom v Uhorsku náboženskú slobodu, ale rozpory sa rozrastali medzi panovníkmi a stavmi, medzi katolíkmi a protestantmi a vyvrcholili v ozbrojené povstanie. Postupujúca rekatolizácia^{*} priniesla číselný úpadok evanjelického školstva, ale najcitlivejšie sa ho dotkli opatrenia po wesselényionskom sprisahaní (1671). V týchto časoch nebol známy pojem tolerancia. Mnohí kazatelia a učitelia museli opustiť svoje miesta a evanjelické školy prechádzali do rúk katolíkov, alebo zanikali. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 151)

Koncom 16. storočia bolo v Uhorsku len 173 škôl, a to 127 latinských a 46 dedinských. Z toho na Slovensku bolo 78 latinských a 29 dedinských, čo bolo menej ako polovica stavu pred vpádom Turkov do Uhorska. Negramotný ľud však nežil celkom nekultúrne, lebo si vytváral vlastnú duchovnú a materiálnu folkloristickú^{**} kultúru. (Srogoň, T., 1981. s. 138)

Na šopronskom sneme v roku 1651, zák. článkom XXV a XXVI obnovuje sa náboženská sloboda podľa viedenského mieru a povoľuje sa návrat kazateľom a učiteľom do vlasti a sloboda vierovyznania. Po týchto ustanoveniach znovu ožili viaceré evanjelické školy, alebo sa udržiavali tajne. Aj evanjelickí páni zriaďovali na svojich kúriách nižšie a gramatické školy pre svojich synkov, na ktoré priberali aj chudobnejších chlapcov a vydržovali ich. Takýchto škôl vzniklo na Slovensku niekoľko, miesta na ktorých si mohli stavať protestanti kostoly a školy, nazývajú sa artikulárnymi, t. j. podľa zák. článkov čiže artikul a podľa tohto sa udomácnil aj názov artikularné školy. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 151)

* opätovné obrátenie na katolícku vieru, pokatolíčenie;

** folklórny, národopisný ráz, resp. snaha uplatňovať, zdôrazňovať folklór;

Politická a náboženská situácia v prvej polovici 18. storočia významne vplývala aj na rozvoj školstva, ktoré si naďalej udržiavalo konfesijný* charakter. Dozor nad katolíckymi školami mala komisia zriadená roku 1724 pri Miestodržiteľskej rade a otázky protestantského školstva zostali v kompetencii komisie pre náboženské záležitosti. Z vyše 20 katolíckych gymnázií na Slovensku bolo začiatkom 18. storočia 14 v rukách jezuitov. Ostatné gymnázia – v Podolinci, Prievidzi, Nitre, Brezne, Krupine a v Jure pri Bratislave spravovali piaristi**. Jedinými strednými školami, ktoré nespravovala cirkev, ale štát, boli v tomto čase banícka škola v Banskej Štiavnici, založená roku 1735 a v Smolníku, založená roku 1746. Protestantské školstvo bolo najviac postihnuté diskrimináciou v čase, keď sa v ňom začali uplatňovať moderné pedagogické metódy. V zmysle *Resolutio Carolina**** mohli mať protestanti na Slovensku, okrem niekoľkých výnimiek, iba nižšie gymnázia bez humanitných tried. V dôsledku nariadenia zanikli humanitné triedy na lýceách v Banskej Štiavnici, Kremnici, Košiciach, Banskej Bystrici a inde. Roku 1766 bolo v celom Uhorsku 35 evanjelických gramatických škôl, z ktorých väčšina bola na území Slovenska. (Čaplovič, I. a kol., 2000. s. 168)

Ratio educationis

„Ak je blaho štátu tým prvoradým cieľom, na ktorý sa majú zameriavať všetci občania, potom práve toto blaho musí byť základom, na ktorom má stáť celá budova vlastnej výchovy.“ (Ratio educationis 1777&1806, 1988. s. 9)

Snahy o školské reformy v Rakúsku a Uhorsku sa prejavili už v sedemdesiatych rokoch 18. storočia. Mária Terézia (1740-1780) pokladala školskú reformu v rámci centralizácie za politický čin a školstvo chápala ako *politikum*. Po dôkladnej úvahe poverila Jána Ignáca Felbigera (1724-1788), aby vypracoval návrh na školskú reformu v Rakúsku. Felbiger na základe výskumu dvornej študijnej komisie a vlastnej skúsenosti vypracoval návrh novej úpravy vyučovania, ktorý Mária Terézia r. 1774

* náboženský;

** člen rehoľného mužského rádu zameraného na pedagogickú činnosť;

*** nariadenie o úprave náboženských pomerov v Uhorsku. Vydal ho 21. marca 1731 kráľ Karol III. Vychádzalo zo zákonov z r. 1681 a 1687 a ako štátne náboženstvo potvrdilo rímskokatolícke náboženstvo. Protestanti mohli svoje náboženstvo slobodne vyznávať iba na artikulárnych (vyhradených) miestach, voliť si superintendov, ktorí ordinovali kňazov, a vydávať nariadenia vo vieroučných a morálnych otázkach. Pri krste podliehali dozoru katolíckych duchovných. Nariadenie *Resolutio Carolina* zrušil tolerančný patent (1781). (Bartl, J. a kol., 1997. s. 287)

prijala a vyhlásila za *Všeobecný školský poriadok pre nemecké normálne, hlavné a triviálne školy v spojených cisársko-kráľovských dedičných krajinách* (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt und Trivialschulen in sämtlichen Kaiser., Königl. Erbländern*). Tento návrh bol základom historickej reformy sústavy národného školstva v Rakúsku. Jej organizačným a didaktickým sprievodcom bol aj Felbigerov spis *Kniha metód pre učiteľov nemeckých škôl v cisársko-kráľovských dedičných krajinách... (Methodenbuch für die Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erbländern... 1775)*. (Ratio educationis 1777&1806, 1988. s. 11)

Školstvo bolo dlhé obdobie v rukách jezuitov. V roku 1773 však pápež Klement XIV. Jezuitský rád zrušil a v roku 1788 bola v monarchii zavedená povinná školská dochádzka od 6 do 12 rokov. (Ružbárska, M., 11/2003. s. 17)

Zrušenie jezuitského rádu znamenalo vznik novej situácie v oblasti školstva. Do rúk štátu sa na jednej strane dostali majetky rádu, i keď v konečnom dôsledku nestačili na plné zabezpečenie učiteľských síl a potrieb jednotlivých škôl, na druhej strane sa mohlo viac pozornosti venovať obsahovej prestavbe celého systému vzdelávania. V jeho rámci sa pomerne jednoznačne kládol dôraz na rozvoj ľudového školstva a na presadzovanie idey jednotnej štátnej vzdelanosti širokých vrstiev obyvateľstva. (Kowalská, E., 1987. s. 16)

Do rámca osvietenských reforiem, ktoré mali prispieť k zvýšeniu vzdelania ľudu ako základného bohatstva štátu patrilo aj úsilie o reorganizáciu systému vzdelávania. Panovníčka poverila osobitnú komisiu úlohou vypracovať nový študijný poriadok pre katolícke školstvo v Uhorsku. (Bartl, J. a kol., 1997. s. 282)

Mária Terezia schválila 2. augusta 1777 návrh vypracovaný dvornou študijnou komisiou pod vedením Jozefa Ťerményiho a vydala pod názvom Ratio educationis. Jeho spoluautorom bol Daniel Terstánský a neoficiálne aj Adam František Kollár. Touto reformou sa v Uhorsku utvorila relatívne jednotná školská sústava, lebo sa dotýkala všetkých stupňov škôl i keď nie úplne a definitívne. Neúplné a nedôsledné boli smernice o ľudových školách, ktoré sa roku 1778 doplnili v Budíne v dokumente *Projectum Budensae*, ktorý nebol schválený. O dva roky vyšla „*Krátká inštrukcia*“, v ktorej bol schválený rozvrh hodín pre ľudové školy a učiteľské kurzy a zoznam predmetov. Triviálne, hlavné a normálne školy sa podľa Ratia zorganizovali podobne ako v Rakúsku podľa Felbigerovho Schulordnungu. (Srogoň, T. a kol., 1981. s. 141–142)

Systém obsahoval študijný a disciplinárny poriadok, normy pre telesnú, rozumovú a mravnú výchovu. Cieľom výchovy bol občan, prakticky vzdelaný, primerane svojmu spoločenskému postaveniu. (Bartl, J. a kol., 1997. s. 282)

Ratio educationis sa sústreďovalo iba na reformu katolíckeho školstva, ale vyslovila sa požiadavka, aby sa podľa novej sústavy upravilo aj protestantské školstvo. Na katolícke školy mohli mať prístup aj nekatolíci. Finančná starostlivosť o školy sa preniesla na obce, ktoré platili učiteľov a udržiavali budovy. Na vývoji vyučovania

a na reformách školstva sa významne podieľali aj mnohí slovenskí pedagógovia. Matej Bel (1684-1749) počas pôsobenia na evanjelickom lýceu v Bratislave uplatňoval pietistické výchovné názory. Juraj Fábri (1718-1779) pôsobil na školách v Prešove a Kežmarku. Už pred reformami Márie Terézie načrtnol pokus školskej reformy. Významný predstaviteľ osvietenkej pedagogiky bol Samuel Tešedík (1742-1820), ktorý sa svojou pedagogickou činnosťou, ľudovou osvetou a vzdelávaním mládeže pokúsil svojpomocne riešiť kultúrnu, spoločenskú a ekonomickú zaostalosť dedinského ľudu. (Čaplovič, I. a kol., 2000. s. 170)

Ratio educationis školy delí na *národné (ľudové)*, *latinské a univerzity*.

Národné školy sa zaeľujú do štyroch typov podľa zamestnania a osídlenia obyvateľov.

Latinské školy sa delili na gramatické (I. – III. trieda), humanoria* (I. – II. trieda) a na kráľovské akadémie s dvojročným filozofickým a dvojročným právnickým kurzom.

Štúdium na *univerzite* sa v Ratio educationis podrobnejšie nerozvádza, lebo jeho reforma sa už uskutočnila, ale perspektívne sa mali zriadiť nové katedry, najmä technického smeru a univerzita dostala novú úlohu, usmerňovať štúdium, organizovať školy v Uhorsku a rozvíjať vedecké bádanie. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 209 – 210)

Tri typy ľudových škôl poskytovali základné vzdelanie, štvrtý typ slúžil na vzdelávanie učiteľov ľudových škôl. Latinské školy mali tri stupne. Prvým boli gramatické triedy, druhým dve humanitné triedy, ktoré spolu s gramatickými tvorili gymnázium. Tretím stupňom boli akadémie, v ktorých mala dokončiť štúdium šľachtická mládež. Štát mal nad školami vrchný dozor. Udržiavať budovy škôl a platiť učiteľov mali samotné obce. (Bartl, J. a kol., 1997. s. 282).

Ľudové školy

Ľudové školy sa delia podľa množstva vyučovacích predmetov, ktoré určuje zamestnanie a osídlenie obyvateľov a podľa počtu učiteľov na štyri typy:

1. Ľudové školy na dedinách pre potreby roľníkov s jedným učiteľom.
2. Ľudové školy v mestečkách pre potreby remeselníkov s dvoma učiteľmi.
3. Ľudové školy v mestách pre remeselníkov a obchodníkov s tromi učiteľmi.
4. Ľudové školy vzorné alebo normálky v sídlach dištriktov, na ktorých sa vzdelávali aj učitelia ľudových škôl. Na týchto školách boli tie isté vyučovacie predmety ako na školách v meste. Kandidáti učiteľstva sa tu cvičili vo vyučovacej metóde, v krasopise, v kreslení, učili sa geometriu, základy fyziky a hudby. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 169)

* školy s humanitným zameraním;

Latinské školy

Ratio educationis rozdeľuje latinské školy do troch stupňov:

1. *Gramatické školy (I. – III. triedy)*. Tu sa mala mládež pripravovať na ďalšie vzdelávanie sa alebo aj na životné povolanie, na remeslo, obchod, poľnohospodárstvo, za nižších úradníkov, na vojenskú dráhu. Podľa týchto úloh bolo vymedzené aj učivo. Prevládalo však vyučovanie latinského jazyka a nebolo to odborné vzdelávanie, ale skôr len súhrn základov všeobecného vzdelania, v ktorom sa dostalo miesto i reáliám.
2. Druhým stupňom boli dve humanitné triedy, ktoré s gramatickými triedami tvorili *gymnázium*. Na týchto sa rozširovalo všeobecné vzdelanie a mladíci sa pripravovali buď na vyššie školy, alebo do praktického života, za kňazov, učiteľov gramatických škôl, za tajomníkov magnátov, knihovníkov alebo správcov rodinných majetkov. Gymnázia v dištriktuálnych* miestach sa volali archigymnázia. Boli to vlastne vzorné školy a v sídlach akadémií mali spoločného riaditeľa s akadémiou. Na Slovensku sa archigymnázia mali zriadiť v Bratislave, Banskej Bystrici a v Trnave.
3. Tretí stupeň latinskej školy tvorili *akadémie*, na ktorých sa gymnaziálne štúdiá dopĺňali dvojročným kurzom filozofie a dvojročným kurzom práva. Podľa Ratio educationis úlohou akadémií bolo poskytovať dokonalejšie vzdelanie a šľachtickí mladíci si na nich mali dokončovať svoje štúdiá. Na filozofickom kurze sa predmety gymnázia rozširovali a aplikovali na hospodársky život. Ako nové predmety sa vyučovali filozofia a poľnohospodárstvo a v rámci matematiky sa prednášali aj partie z geodézie, hydrotechniky a z civilného staviteľstva, ale s praktickým zameraním na ich využitie najmä v poľnohospodárstve. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 169)

O štúdiu na lýceách a akadémiách všeobecne

Obidvom týmto typom škôl sú určené tie druhy štúdiá, ktoré vedú k rôznym cieľom určeným mládeži: aby sa ich žiaci posilnili aj pre ďalší život hlbším poznaním kresťanského náboženstva, vierouky s dogmami a prikázaniami katolíckej cirkvi, v cvičeniach zbožnosti, v správaní a návykoch; aby sa vzdelávali vo filozofických a matematických disciplínach, v poznávaní prírodných tajomstiev, síl a zákonov a v skutočnom umení múdrosti; aby nadobudli vynikajúce vedomosti nielen o vlasti a pripojených provinciách a o vnútornom politickom zriadení, ale aby obsiahli

* územná správna jednotka (v niektorých krajinách); u nás v minulosti okrsk, obvod;

aj celé dejiny; aby dôkladne preskúmali domáce a verejné zákony, aby dokonale poznali stav vecí týkajúcich sa náboženstva, vojenstva, občianskeho a štátneho hospodárstva, ako aj poľnohospodárstva, remesiel a obchodu; ďalej nech sú im jasné právne vzťahy týkajúce sa zmlúv, dohôd, spojení a mierových zmlúv so susednými štátmi, pretože v týchto prameňoch sa má preskúmať, ako sa možno právnický dohodnúť so susednými krajinami, ako sa dá pozdvihnúť blaho krajiny a ako to možno docieľiť. (Ratio educationis 1777&1806, 1988. s. 309)

Toto všetko jasne poukazuje na nevyhnutnosť rozdeliť celé toto štúdium na dve časti. Prvá z nich sa bude venovať *filozofii* a s ňou súvisiacim disciplinám; druhá časť *právu a verejnej správe*. K tomu sa pridá gréčtina a domáci jazyk; gréčtina pre poslucháčov filozofie, ktorí pomýšľajú na teológiu a medicínu, domáci jazyk pre týchto a všetkých poslucháčov akadémie, ktorí sa chcú v budúcnosti venovať verejným kráľovským úradom.

Maďarský jazyk bude ovládať vo vyšších triedach škôl už každý z domácich poslucháčov, ak sa dokonale zachováva všetko, čo sa na gramatických a humanitných školách starostlivo uzákoniло. Keby sa však predsa našli takí, pre ktorých maďarčina nie je materinským alebo dosť známym jazykom, budú sa cvičiť v gramatike, zatiaľ čo ostatní sa budú cvičiť v zdokonaľovaní tohto jazyka, v čítaní diel vynikajúcich autorov na tých hodinách, na ktorých sa môžu zúčastniť poslucháči filozofie aj práva bez vymeškania ostatných prednášok. (Ratio educationis 1777&1806, 1988. s. 310)

O študijnom poriadku vo filozofickom kurze

Vzdelávanie tohto druhu sa nebude zaoberať iba tým, aby ukazovalo ostatným smer a s akousi služobnou úslužnosťou poskytovalo nevyhnutné prostriedky, ale aby aj štátu poskytlo zo svojho streda čo najviac užitočných občanov. To všetko sa jasne ukáže z absolvovania sem patriacich disciplín, ktoré sú zahrnuté do dvojročného kurzu.

(Ratio educationis 1777&1806, 1988. s. 310)

V prvom roku sa preto bude preberať:

- a) *teoretická filozofia*, pričom sa odstránia zbytočné pojmy, rozdelenia a výroky,
- b) *pragmatické dejiny uhorského kráľovstva* s vynechaním úvodu, ktoré zahrňujú pôvod a hlavné zmeny štátneho zriadenia, ich príčiny, a tiež pôvodné pramene, ako ich vyložil vynikajúci autor Pray,
- c) *taktiež teoretická matematika s geodéziou*.

V druhom roku sa bude preberať:

* výraz vyššie triedy v Ratiu educationis z r. 1806 znamená akadémiu a univerzitu

- a) *teoretická a experimentálna fyzika,*
- b) *bude sa pokračovať v teoretickej filozofii, ktorú uzavrie praktická filozofia,*
- c) *pridá sa aplikovaná matematika,*
- d) *všeobecné dejiny,*
- e) *poľnohospodárstvo so stručným výkladom prírodopisu.*

(Ratio educationis 1777&1806, 1988. s. 311)

Tento filozofický kurz bude musieť absolvovať každý, kto sa chystá študovať medicínu, právo alebo teológiu a chce dosiahnuť verejné vysvedčenie.

Pretože *gréčtina* je rozšírená vo všetkých disciplínach a je najviac užitočná a potrebná pre tých, ktorí by sa po ukončení dvojročného štúdia filozofie radi venovali krásnym umeniam, medicíne alebo teológii, bude tu jej štúdium voliteľné a bude mať svojho vlastného profesora, ktorý by ju prednášal na hodinách mimo riadneho vyučovacieho času študentom zaujímavým sa o grécku kultúru a pripravoval by ich do vyšších tried.

(Ratio educationis 1777&1806, 1988. s. 312) (pozri prílohu tabuľka 8.)

O študijnom poriadku v právnickom kurze

Keďže akademický kurz sa končí právnickými štúdiami, odkiaľ mládež odchádza buď zastávať verejné úrady, žiť súkromným životom, alebo napokon ďalej na univerzitu kvôli získaniu vyššieho vzdelania, je zrejmé, že tu počas štúdia treba poskytnúť viac možností zaoberať sa rôznymi dôležitými disciplínami. Na ich preberanie sa ustanovuje nasledujúci poriadok.

V prvom roku

- a) jeden profesor vysvetľuje *prírodné právo*, taktiež *všeobecné verejné a medzinárodné právo* a v spojitosti s nimi aj uhorské verejné právo,
- b) druhý profesor zas vysvetľuje verejné a súkromné *cirkevné právo*.

V druhom roku práve toľko profesorov bude prednášať

- a) *rímske občianske právo*, potom stručne vysvetlia *feudálne právo* a napokon *trestné právo*,
- b) *verejnosprávne a obchodné poznatky* spolu s *peňažníctvom* všeobecne nazývaným kamerálnou* vedou, ako aj *bankové a obchodné právo*. Zásady verejnoprávných vied, obchodu a peňažníctva sú všeobecné a spoločné pre všetky vzdelané národy, avšak ich použitie a praktické uplatnenie vzhľadom na rôzne osobitosti, zákony a prijaté zvyky národov nemôžu byť všade tie isté. Preto tu profesor bude brať vždy ohľad na domáce zákony a pomery.

* prislúchajúca alebo slúžiaca kráľovskej komore;

Aj v treťom roku sú dvaja profesori

- a) prvý prednáša a vysvetľuje *uhorské súkromné* čiže *domáce právo* a učí štýl právnických spisov,
- b) povinnosťou druhého profesora je vysvetľovať v prvom polroku – *štatistiku-Uhorska* a iných panstiev prislúchajúcich cisársko-kráľovskému dvoru, ako aj iných európskych kráľovstiev, v druhom polroku – *banské právo*.

Ratio educationis obsahuje okrem organizácie školstva študijný a disciplinárny poriadok, normy pre telesnú, rozumovú a mravnú výchovu a administratívne predpisy. Ratio educationis je na svoju dobu vynikajúce dielo. Nadväzuje na pokrokové tendencie, uplatňujú sa v ňom už vtedajšie vládnuce pedagogické zásady, má interkonfesijné* znaky a mimoriadnu pozornosť venuje telesnej výchove. Celé dielo je triedne zamerané, člení jednotlivé stupne a typy škôl podľa vtedajšej spoločenskej štruktúry. Dielo nevymedzovalo školopovinnosť. Žiada, aby deti navštevovali školu, pokiaľ nebudú schopné vykonávať poľnohospodárske práce. Neurčilo vekovú hranicu zaškoľovania detí. Vyslovuje sa v ňom len zásada, že žiak zadostučiní školskej povinnosti, keď ovláda učivo predpísané pre dedinské školy. Iba Jozef II. prvý uzákonil (1788) obdobie školopovinnosti od 6. do 12. rokov a vytýčil aj sankcie. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 166)

Aj keď Ratio prihliadalo na vtedajšie požiadavky, nevyriešilo dôsledne mnohé otázky. Napríklad kým náklady na latinské školy, normálky a univerzitu sa mali uhrádzať zo študijného fondu, o triviálne školy sa mali starať obce, poddaný ľud. (Srogoň, T. a kol., 1981. s. 142)

Úroveň školstva v 18. storočí mala významný vplyv aj na úroveň vzdelanosti. Nerovnomerné rozloženie dedinských škôl a zlé podmienky učiteľov mali za následok, že veľká časť poddanského obyvateľstva bola negramotná alebo len sčasti ovládala základy čítania, písania a počítania. Lepšia situácia bola v mestách, kde sa venovala školám väčšia pozornosť. Takmer všetci obyvatelia významnejších slobodných kráľovských miest mali základné vzdelanie a ovládali aj viacero jazykov. O vysokom stupni vzdelanosti vo väčších mestách svedčila skutočnosť, že takmer v každej domácnosti sa nachádzali knižné diela. V tomto období vznikali základy mnohých inštitucionálnych knižníc. Dôležitú úlohu v oblasti osvety zohrávalo vydávanie novín a kalendárov. (Čaplovič, I. a kol., 2000. s. 170)

Od deväťdesiatych rokov 18. storočia charakteristickým znakom školskej politiky v Uhorsku je zápas o kompetenciu v otázkach výchovy a školstva medzi snemom a panovníkom a úsilie zaviesť maďarčinu do škôl a úradov. Na sneme r. 1790-1791 sa stavy usilovali zabezpečiť konfesijnú slobodu, vplyv na riešenie otázok výchovy a školstva a zákaz cudzej reči do úradovania. Štátna rada miernila maďarizačné

* týkajúco sa vzájomných vzťahov medzi konfesiami, konfesijne nestranný;

snahy a maďarčina (1792) sa uzákonila iba ako riadny predmet na latinských školách. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 212)

V školskej politike Jozef II. (1780-1790) bol dôslednejší a pokrokovejší, v iných zas spiatočnícky a unáhlený. Pokrokovým činom bolo, že v *Inštrukcii pre vizitátorov* škôl* určil jednoznačne školopovinnosť detí od 6. – 12. roku, nariadil každoročný súpis detí, vyučovanie vyhlásil za bezplatné a absencie žiakov trestal. V každej obci, kde bola fara, mala sa zriadiť aj škola, do ktorej museli chodiť aj deti zo susedných obcí, vzdialených menej ako päť kilometrov a mohli ju navštevovať aj deti iných vierovyznaní, ak nemali vlastnú školu. Podstatné zmeny urobil aj v oblasti vyšších škôl. Študijný fond poštátnil, správu sedmohradských škôl podriadil tiež viedenskej študijnej komisii, školský dozor a školské poriadky postavil na neobmedzených slobodných princípoch. Zrušil povinné bohoslužby a účasť študentov na náboženských úkonoch, povolil im návštevu divadiel i zábavných lokálov. Zrušil aj konvikty** a ďalšie rehole aj s ich školami okrem piaristov, alebo dosadil na ne protestantských profesorov, čím vyvolal vlnu nespokojnosti. Spiatočníckym rozhodnutím bolo zavedenie poplatkov, i to, že na stredné školy pripustil študovať len deti zámožných rodičov. Nemčinu zaviedol ako povinný predmet na všetkých stredných školách a na viacerých aj ako vyučovací jazyk. Zásahy Jozefa II. do školských otázok boli jednostranné, prevažne len politické, menej pedagogické. Všeobecná nespokojnosť s jeho politikou ho na sklonku života dovedla k rozhodnutiu odvolať takmer všetky nariadenia aj v oblasti školskej politiky. (Srogoň, T. a kol., 1981. s. 142) V prepracovanom školskom systéme zo 4. novembra 1806 (tzv. druhé Ratio educationis) vznikli gymnáziá s vyšším kurzom filozofie, nazývané *lycéeá*, právnické štúdium na akadémiách trvalo 3 roky, gymnázium malo šesť tried. Protestantské školstvo sa aj naďalej riadilo vlastným poriadkom. (Bartl, J. a kol., 1997. s. 283)

Záver

Nové vydanie Ratio educationis z roku 1806 naznačilo potrebu venovať pozornosť predmetom, ktoré by dávali žiakom praktické znalosti z oblasti „technológie“, hospodárskeho zemepisu a základov hospodárskej vedy, pôsobenie tried s týmto vyučovacím programom sa však nepodarilo v dostatočnej miere zabezpečiť. Hoci ľudové školy boli zamerané na to, aby poskytli deťom podľa ich sociálneho pôvodu ucelené vzdelanie, stali sa zároveň základnými, pretože absolvovanie troch tried

* ten kto robí vizitáciu (pravidelná prehliadka duchovnej správy (predtým aj školy) konaná biskupom alebo vikárom);

** historický ústav zriaďovaný pri kláštoroch a poskytujúci študentom byt, stravu a výchovný dozor, katolícky internát, ubytovňa; resp. kláštorná budova;

hlavnej alebo normálnej školy a zvládnutie základov latinčiny (časovania a skloňovania) bolo podmienkou pre prijatie na štúdium na strednej škole. Preto sa latinčina dostala do učebného plánu, aj keď ako nepovinný predmet. Úrovni vyučovania latinčiny sa venovala pomerne veľká pozornosť a aj počas prípravy nového vydania Ratio educationis sa zdôrazňovalo, že hlavné a normálne školy nedosiahli očakávané výsledky v príprave žiakov na štúdium na latinských – stredných školách. Presadenie pričlenenia troch tried ku gymnáziám, kde sa latinčina vyučovala podľa nového učebného plánu, bolo motivované aj úsilím zvýšiť úroveň vyučovania latinčiny a dokumentuje význam, ktorý latinčina začiatkom 19. storočia ešte mala vo verejnom živote. (Kowalská, E., 1987. s. 57-58)

Ratio educationis bolo záväzné len pre katolícke školy. Na sneme r. 1844 sa uzákonila maďarčina ako vyučovací jazyk. V tomto období vyšlo tlačou viacero súkromných návrhov na úpravu školstva alebo kritik vtedajšieho školstva v Uhorsku. Posledná úprava jednotného študijného poriadku spadá do obdobia, keď začalo vrcholiť úsilie o pomadžarčenie evanjelických škôl. Požiadavka, aby sa zaviedla maďarčina ako vyučovací jazyk, neostala bez ohlasu u slovenských evanjelikov. Zazlievalo sa návrhu, že nezahrnul vyučovanie slovenského jazyka a literatúry do vyšších škôl. Jednotný systém a študijný plán pre evanjelické školy bol publikovaný v roku 1842. (Mátej, J. a kol., 1976. s. 212)

Uvedené fenomény a skutočnosti mali dopad na sociálnu prácu, uvádzam niektoré prieniky.

Bibliografia

- BARTL, J. a kol., (1997): *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava: SPN, 1. vydanie. 1997.
- ČAPLOVIČ, D. a kol., (2000): *Dejiny Slovenska*. Bratislava: AEP -Academic Electronic Press,
- KATUŠČÁK, D., (2007): *Ako písať záverečné a kvalifikačné práce*. Nitra: Enigma, 164
- KOVÁČ, D. a kol., (1998) *Kronika Slovenska I. – Od najstarších čias do konca 19. storočia*. Bratislava: Fortuna Print & Adox,
- KOWALSKÁ, E., (1987): *Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18 a 19. storočia*. VEDA, Bratislava: Slovenská akadémia vied,
- KOWALSKÁ, E., (1990): *Školstvo a vzdelanosť na Slovensku 1740-1780, Vlastivedný časopis,*
- KOWALSKÁ, E., (2006): *Keď škola prestala byť predsieňou kostola. História*, 2/2006 ročník V., č. 2,

- MÁTEJ, J. a kol., (1976), *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo,
- Ratio educationis 1777 a 1806*. (1988). Prvá jednotná sústava výchovy a vzdelávania v dejinách našej kultúry (preklad Mikleš, J. a Novacká M). Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo
- RUŽBÁRSKA, M.,: (2003) Mária Terézia panovníčka reforiem. *Historická revue*, 11/2003roč. XIV., č. 11
- SROGOŇ, T. a kol., (1981) *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo
- VANĚKOVÁ, D., (1997), Elementárne školstvo od Márie Terézie po koniec I. ČSR. /Výstava, Levoča, 29.4. – 29. 6. 1974/ *Múzeum*. ročník XL., č. 3,

History of education in Slovakia with regard to social work

Resume focused on Slovak history of pedagogy from the earliest days, school framework within the school system *Ratio educationis*, where we describe in detail folk schools and Latin schools, and studies at academies and lyceums themselves in individual subchapters.

Keywords: History of pedagogy, School and education, *Ratio educationis*, Folk schools, Latin schools,

Historia edukacji na Słowacji w zakresie pracy socjalnej

Streszczenie:

Artykuł koncentruje się na słowackiej historii pedagogiki, charakteryzuje system *Ratio educationis*, w ramach którego opisane zostają szkoły ludowe i szkoły łacińskie.

Słowa kluczowe: historia pedagogiki, szkoła i edukacja, *ratio educationis*, szkoły ludowe, szkoły łacińskie